
Zapisi

Peter Volasko

Sociologija in zgodovina Med "idiografijo" in "nomotetiko"

Ko je sredi 19. stoletja prišlo do prvih poskusov sintetične teoretske refleksije človeške družbe, njene geneze, razvoja in strukture, so se modeli in metode, ki jih je družbenim vedam ponujala takratna znanost, pokazale za močno pomanjkljive. "Narativna", v deskripcijo pomembnih dogodkov in ljudi usmerjena družbena znanost ni zmogla abstrakcij in prehoda od posebnega k občemu. Metodološke meje so postale razvidne in konec 19. stoletja se je prej relativno enovita "znanost o družbi" razcepila na "idiografsko" in "nomotetično". Pri tem naj bi zgodovino zadevale (idiografske) "analize posameznosti, opisi posameznih, neenakih fenomenov", za razliko od (nomotetične) sociologije, ki "generalizira s pomočjo formulacije teorij in jih aplicira na posamezne kategorije pojava" (Goldthorpe, 1991: 212).

Delitev je implicirala hierarhizacijo obeh disciplin. Prvi sociologi so zgodovinske študije razumeli kot vir, iz katerega lahko sociologija črpa časovno in prostorsko determinirane podatke ter nato oblikuje aksiome, obče zakone družbenih gibanj in sprememb. Comte je tako menil, da delo zgodovinarja pomeni ukvarjanje "z nepomembnimi podrobnostmi, ki jih otročje zbira z iracionalno radovednostjo zaslepljenih sestavljalcev brezplodnih anekdot" (P. Burke, 1992:9). Herbert Spencer je npr. sociologijo razumel kot "velikansko zgradbo, ki je odvisna od kupa kamnov in opeke (zgodovinskih dejstev - op. P.V.), vgrajene vanjo...", o zgodovini pa je sodil, "da je najvišja pisarna (v "stavbi", ki se imenuje sociologija - op. P.V.), ki jo zgodovinar lahko doseže ta, da opisuje življenje narodov, kar pomeni opremo za komparativno sociologijo..." (Spencer, 1904: 9). Zgodovinpisju so sociologi 19. stoletja določili vlogo zbiralca "surovega" materiala. Iz takšnih opredelitev zgodovine in sociologije je izšla posplošitev, da je zgodovina "praktična" znanost, medtem ko naj bi bila sociologija usmerjena izključno v "teorijo".

Konec 19. stoletja se je v polemiki o prostoru in mejah med sociologijo in zgodovino izoblikovala diferenciacijam med disciplinama povsem nenaklonjena teza. Wilhelm Dilthey je sociologiji, kakršno sta zasnovala Comte in Spencer, celo odrekal znanstvenost. Psevdoznanstveni značaj sociologije je po njegovem mnenju izhajal iz dejstva, da nova veda, tj. sociologija, ponuja vzročne razlage. Te more po Diltheyu dajati le naravoslovna znanost, medtem ko humanistika, vključno z zgodovino, razlaga z "govorico izkustva" (P. Burke, 1992: 7). Teze o

tesnem odnosu med sociologijo in zgodovino so se, sicer z drugačnimi argumenti, ohranile vse do danes. Tako Philip Abrams v svojem izjemno vplivnem delu "Historična sociologija" (1988) ugotavlja, da "sta bili sociologija in zgodovina vselej eno in isto in sta to še danes" (Abrams, 1988: X). Pri tej trditvi se je Abrams skliceval na Giddensa, ki je v delu *Osrednji problemi v socialni teoriji* (1979) zapisal, da "preprosto ni logičnih ali celo metodoloških distinkcij med družbenimi znanostmi in zgodovino ...".

Poleg obeh skupin z diametralno različnimi stališči obstaja še tretja skupina sociologov in zgodovinarjev, ki išče med obema strujama stičišča. Tako npr. Herminio Martins poskusno identificira štiri oblike, v katerih se sociologija in zgodovina lahko povezujeta, a kljub temu ostajata samostojni disciplini. Martins razlikuje med socialno zgodovino, sociološko zgodovino, historično sociologijo in "retrospektivno sociologijo" (Banks, 1990: 531).

Zgodovina v sociologiji

"Idiografsko-nomotetična" dihonomnost je vsekakor primerno izhodišče za razmejevanje med disciplinama, vendar je pri tem potrebna previdnost. Takšne delitve ne gre razumeti kot princip, temveč kot posledico različne intenzivnosti v poudarku. V zgodovinski analizi imata pomembno vlogo čas in prostor, ki ju zgodovinar beleži z veliko mero natančnosti. Zato je zgodovinska disciplina predvsem "disciplina konteksta" (Goldthorpe, 1991: 212). Sociolog pa verjame, da je smisel njegovega dela v iskanju obrazcev, ki presejajo časovne in prostorske koordinate. Vendar je slednji kljub temu odvisen od zgodovinskih dejstev, saj lahko le-ta potrdijo ali zavržejo še tako izpopolnjeno teorijo. Zgodovina zato sociologom služi kot "rezidualna kategorija, s pomočjo katere..., brzdajo svoje vzgibe po posploševanju oziroma po sociološki razlagi in sprejemajo vlogo posebnega in naključnega pri oblikovanju, tj. pri vzpostavljanju začetkov in meja svojih lastnih analiz" (prav tam). Zgodovina in sociologija sta zato komplementarni, dopolnjujeta prizadevanja po generalizaciji oziroma partikularizaciji druga druge, obenem pa se kot znanosti razvijata avtonomno. Temeljna distinkcija med obema se kaže kot metodološka že na ravni dejstev, ima pa izjemno pomembne posledice za nadaljnjo sociološko prakso. Gre za razliko, ki zadeva samo "naravo dejstev, ki jih obe disciplini uporabljata pri svoji analizi, oziroma za način, s katerim ta dejstva kot dejstva šele zaživijo" (Goldthorpe, 1991: 214). Nekateri so do te Goldthorpove teze kritični in menijo, da sicer "obstaja resnična razlika med sociologijo in zgodovino, vendar le v pristopu, ne v dejstvih" (Hart, 1994: 29).

Zgodovinski dokazi so utemeljeni na dokumentiranih podatkih (Goldthorpe jih imenuje "relikte") iz preteklosti. Zgodovinarji sodijo o preteklem na podlagi konkretnih materialnih virov. Brez njih si je njihovo delo nemogoče predstavljati. Viri in dokumentirana gradiva pa so pogosto nepopolni, zato so napori zgodovinarjev usmerjeni predvsem v zapolnjevanje praznin, kar bi na koncu moglo

podati popolno podobo nekega dogajanja. Le tako lahko razumemo, zakaj so sklepi zgodovinarjev pogosto nepopolni in nedokončni. Zgodovinarji zavestno puščajo odprta nekatera vprašanja, na katera zaradi pomanjkanja podatkov ne morejo argumentirano odgovoriti.

Znanstveni prispevek zgodovinarja je zato v neposredni zvezi z odkrivanjem in širjenjem "zaloge" podatkov oziroma kvantitete virov. Tudi sociolog izhaja v prvi vrsti iz zgodovinskega "spomina". Tako kot zgodovini tudi sociologiji predstavljajo viri in dokumentirano gradivo izhodišče za nadaljnje analize. Vendar se sociolog v sklepanju ne ustavi takrat, ko dokumentiranih dejstev zmanjka, temveč poseže prek "meja", česar pa zgodovinarju njegove metode praviloma ne dopuščajo. Zgodovina zato uporablja takšne metode zbiranja podatkov, s pomočjo katerih odkriva manjkajoče vsebinske člene, brez katerih ni mogoče razumeti celote. Sociologija zbira podatke drugače, predvsem pa se osredotoča na sklepe in na podlagi njih sodi tudi o manjkajočih elementih. Sociologi "kot osnovo za nadaljnje sklepe ustvarjajo gradiva (podatke - op. P.V.), ki prej niso obstajala" (Goldthorpe, 1991: 214). Gre torej za temeljno metodološko distinkcijo, saj predstavlja "tako generirani dokaz v obliki relikta oziroma dokaz, ki je narejen in ne odkrit, osrednji empirični temelj moderne sociologije" (prav tam). Neposredni razlog te diference v načinu nastanka zgodovinskega ali sociološkega dokaza je očiten: zgodovinarji se ukvarjajo s "preteklostjo", medtem ko sociologi lahko analizirajo tudi "sedanjost". Kadar sociologu "praznin" ne uspe zapolniti, je to večinoma posledica neuporabe vseh razpoložljivih metod oziroma posledica njihove površne uporabe. Vendar obstajajo tudi praznine, ki jih sociologi ne morejo in celo ne smejo zapolniti, kolikor ne želijo preiti v tvegane spekulacije. Želja po pojasnjevanju vseh socialnih procesov za vsako ceno se lahko sprevrže v obliko profesionalne nezrelosti. Če o nekem socialnem fenomenu ne obstaja relativno dovolj podatkov, potem si sociolog ne more privoščiti prenašanih, slabo argumentiranih interpretacij. Ne glede na to pa "imajo makro-sociologi v primerjavi z večino zgodovinarjev mnogo več izkušenj pri oblikovanju teorij. Prav tako imajo tudi širši vpogled v sociološke in zgodovinske disciplinarne zmožnosti" (Mann, 1994: 41).

Sociologija je zlasti po 2. svetovni vojni svoj "raison d'être" utemeljila v raziskovanju družbenih fenomenov "tukaj in zdaj". V ta namen je razvila nove raziskovalne prijeme, še posebej empirične (intervju, anketa ipd.). P. Burke sklepa, da "sociologi ustvarjajo svoje lastne podatke in preteklost pojmujejo kot v bistvu irelevantno za razumevanje vzrokov človeških ravnanj" (1992: 13). Razloge za takšno usmeritev povojne sociologije, ki se je s tem odrekla tudi "tranhistorični" usmerjenosti njenih začetnikov (Marx, Durkheim in Weber so poleg svoje teoretske izvirnosti v teorijo vnašali obsežne zgodovinske analize in zlasti komparacije) ter zapadla v neke vrste "ahistoričnost", najdemo tudi v dejstvu, da se je središče socioloških študij iz Evrope preneslo v ZDA. V ameriških razmerah je bila obremenjenost s preteklostjo, z verskimi, političnimi, ekonomskimi, etničnimi in drugimi družbenimi fenomeni manj izrazita kot na "stari celine". Poleg tega so

sociologi svojo zagledanost v sedanost mogli argumentirati tudi z naraščajočo profesionalizacijo znanosti in sociologije. "Neodvisnost od zgodovine in zgodovinarjev je bila nujna za oblikovanje nove disciplinarne identitete" (prav tam). Francoski politični sociolog Bertrand Badie ugotavlja, da je ponovno odkrivanje zgodovine s strani družbenih ved in še posebej političnih ved samo v sebi paradoksalno: "Izključitev časa iz znanosti (sociologije, op. P.V.), ki se po definiciji ukvarja z družbenimi spremembami, je nekoliko presenetljiva" (1992: 320).

Konvergenca med znanostma?

Konec šestdesetih let je bilo v socioloških študijah zaznati porast zanimanja za zgodovino (sociologi so pri tem pogosto omenjali, da gre za reakcijo zoper pozitivizem). Izidi študij, kot je bilo npr. delo B. Moora, Jr. "The Social Origins of Dictatorship and Democracy" (1966), ki so mu sledila dela I. Wallersteina in T. Skocpola, so postavili temelje novi usmeritvi v sociologiji, "veliki historični sociologiji". Ob tem so oživele stare polemike in vprašanja, ali tovrstne študije pravzaprav ne podreajo zgodovine sociologiji v Comtovem ali Spencerjevem smislu. Zastavilo se je metodološko vprašanje (ne)dopustnosti, da primere iz zgodovine sociologi uporabljajo selektivno, izpostavljajo pri tem samo določene (časovne ali prostorske) segmente, ki bodisi potrdijo ali zavržejo koncept, model oz. sociologovo teorijo. Sociologi so problematizirali objektivnost sekundarnih virov, katere mnogi izmed njih pri interpretacijah pogosto jemljejo kot relativno nevprašljive (vprašanje razmejevanja med tistim, kar se je o zgodovinskih dogodkih pisalo, in med tistim, kar se je v resnici zgodilo). V tem smislu nekateri analitiki govorijo celo o "zlorabi zgodovine" in opozarjajo, da se sociologi ne bi smeli nepremišljeno in prehitro zatekati k zgodovini: "To lahko storijo samo z dobrimi razlogi in če se povsem zavedajo meja, na katere bodo ob tem naleteli" (Goldthorpe, 1991:214). Sociologi očitajo zgodovinarjem, da so v svojih študijah primarnih virov pogosto nastopali selektivno ali bili premalo kritični do njih. Znane so kritične reakcije "sociologije drugega vala", zlasti sociologov kulture in feminističnih sociologinj, ki so zgodovinopisju očitali ignoranco do zgodovine različnih "marginalnih" družbenih skupin.

Historična sociologija pomeni poskus sobivanja obeh disciplin. Za Abramsa je sinteza nujna, saj je po njegovem mnenju delitev med zgodovino in sociologijo povsem umetna: "Zgodovina mora biti teoretična, kajti razumevanje poteka dogodkov zahteva od zgodovinarja predstavitev značilnih oblik. Sociologija mora biti empirična, kajti ukvarjanje s procesi strukturiranja dela zgodovinske dogodke za objekte sociološke analiz'. Če se zgodovinarji tega zavedajo ali ne, je predpostavka o nujnosti razumevanja sedanosti kot rezultata preteklosti pomembno sociološko spoznanje" (Abrams, 1982: 200). Abrams s historično sociologijo napoveduje povratek k enoviti znanosti.

V nasprotju z Abramsom drugi avtorji obravnavajo historično sociologijo kot poddisciplino ene ali druge matične discipline in raje govorijo o konvergenci

med njima (Abrams pojem konvergence zavrača). Pri tem poudarjajo, da do prekrivanja prihaja v primerih preučevanja družbenih sprememb na mikro in makro ravni, in da historična sociologija pri analizi družbenih sprememb, kjer so pomembni tako posamezni dogodki kot "temeljne strukture", ponuja analitične prednosti (P. Burke, 1992:20). Angleški družboslovec Dennis Smith je v prispevku o konvergenci interesov, ki so se prepletali do srede 70-ih let, sklepal, da razlike med disciplinama ostajajo in da ju ločijo tudi dandanes: "Sociologija mora ponuditi natančno to, kar socialna zgodovina potrebuje: teorijo družbenih sprememb, izdelano v smislu empirične raziskave zgodovinskih in sodobnih podatkov, ki bi bila nenehen objekt kritike in ponovnih raziskav z različnih vidikov... Primerno izobražen historični sociolog bi moral biti sposoben že na samem začetku umestiti svojo empirično raziskavo v okvir medsebojno povezanih teoretičnih vprašanj o naravi družbe in procesov družbenega razvoja, vprašanj, na katera so Marx, Weber, Durkheim in drugi dali odlične odgovore. Ali povedano z drugimi besedami, historična sociologija mora od samega začetka postavljati ne le teoretična vprašanja o empiričnih podatkih, ampak tudi uvideti, da so vprašanja, ki so si jih zastavljali cenjeni družbeni teoretiki, pomembnejša kot posebni teoretski sistemi, ki so jih razvili" (Smith, 1982: 289-290).

Zanimivo je, koliko modelov ter metod je skupnih sociologom, zgodovinarjem in tudi antropologom. Sociolog lahko napravi nepopravljivo napako, če analizira nek socialni fenomen, ki poteka v daljšem časovnem intervalu in pri tem premalo upošteva specifične družbene razmere (sistem socialnih interakcij) v neki poljubni časovni točki. Neupoštevanje časovno-prostorske determiniranosti fenomenov in procesov ima za posledico pomanjkljive ali celo napačne sklepe. Zato je v odnosu med zgodovino in sociologijo nesmiselna kakršnakoli disciplinarna "ljubosumnost" ali "samovšečnost". Obe sta komplementarni, zato "most" med njima obstaja, utopično pa bi bilo pričakovati, da se bosta znanosti približali druga drugi do mere, ki bi napovedovala fuzijo v novo, "sintetično", "univerzalno" znanost. Zgodovina in sociologija razvijata znanstvene metode vsaka zase, zato se v tej dimenziji obe avtonomizirata. Vendar je njuno sodelovanje nujno, saj je "brez povezave med zgodovino in socialno teorijo le malo verjetno, da bomo razumeli bodisi preteklost bodisi sedanost" (P. Burke, 1992: 19).

L I T E R A T U R A :

- ABRAMS Ph. (1988): *Historical Sociology*. Open Books, Bath.
- ABRAMS Ph. (1982): *Historical Sociology*. Open Books, Shepton Mallet, Bath.
- BADIE B. (1992): "Comparative analysis and historical sociology". *International Social Science Journal*, 133,3.
- BANKS A.J. (1990): "From universal history to historical sociology". *The British Journal of Sociology*, 40, 4.
- BURKE P. (1992): *History & Social Theory*. Polity Press, Cambridge.
- GIDDENS A. (1979): *Central Problems in Social Theory*. Macmillan, London.

- GOLDTHORPE H. J. (1991): "The uses of history in sociology: reflections on some recent tendencies". *The British Journal of Sociology*, vol. 42, 2.
- GOLDTHORPE H. J. (1994): "The uses of history in sociology- a replay". *The British Journal of Sociology*, vol. 45, 1.
- HART N. (1994): "John Goldthorpe and the relicts of sociology". *The British Journal of Sociology*, vol. 45, 1.
- MANN M. (1994): "In praise of macro-sociology: a reply to Goldthorpe". *The British Journal of Sociology*, vol. 45, 1.
- SMITH D. (1982): "Social theory and sociology". *Sociological Review*. vol. 30.
- SPENCER H. (1904): *An Autobiography II*. Williams and Nordgate, London.

Peter Volasko

SOCIOLOGY AND HISTORY

S u m m a r y

The first attempts at theoretical reflection on the human society occurred in the mid 19th century. Demands for a scientific generalisation and formulation of the social theory caused a split in the hitherto unified "Science of Society". This was divided into an "idiographic" history and a "nomothetic" sociology. The former endeavours to analyse particularities and embrace different phenomena in a descriptive manner, while the latter seeks to generalise the variety of phenomena into a theoretical whole. The differentiation between the two disciplines gave rise to some conflicting situations. There were disputes between historians and sociologists over the limits and scientific values of their respective disciplines. Some claimed that there are no differences between the two and that there is only one discipline, while others believed that they are divided by a great distance. A third group, however, advocates "Historical Sociology" as a bridge. As a consequence, an interest in historical methods and knowledge has reemerged among sociologists, while the old dilemmas about the complementariness of the disciplines also resurfaced. New realisations allow the expansion of old interdisciplinary models and the introduction of new ones.